

דף שבועי

בס"ד

פרשת וירא, תשפ"א, מספר 1392

"עניין הנסיון... הוא מן הקושיות הגדולות ביותר בתורה"...

בנימין סלנט

הרהורי דברים

לאור דברים אלה מתעוררות כמה שאלות הנזכרות כבר במדרשים. האם הבין אברהם שהוא במבחן, בניסיון? ויצחק, מה הוא ידע? האם עלו במוחם ספקות? ואכן, כמה מדרשים נוקטים בלשון המאפיינת ספקות, הרהורים:² "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אַחֲרֵי הַרְהוּרֵי דְבָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, מִי הִרְהַר אַבְרָהָם הַרְהַר" (ב"ר נה, ד). ועוד: "אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" מה הרהור היה שם? יצחק מהרהר (יש דיון בין יצחק לישמעאל) והסיום: "מכאן אתה למד שהרהורי דברים היו שם" (תנחומא ישן וירא, מב). במדרש מדהים אחר כתוב: "וְהֵעֵלְהוּ שָׁם לְעֵלְהָ", אתה מוצא אברהם היה מהרהר אחר מידת הדין... אמר לו הקב"ה כיוון שהרהרת אחרי, עולה אתה צריך להביא" (תנחומא בובר, לך לך, יג). אחר הספקות באות השאלות; כאמור, יש מי שמקשים על בורא עולם ויש מי שמקשים על אברהם. מקשים אבל גם משיבים:

רד"ק (ר' דוד קמחי, 1160-1235) מקשה: "ועניין הנסיון קשה מאד לספרו על הא-ל, כי הוא חוקר לב ומבין כליות וידע כי אברהם יעשה מצוותו". והוא משיב: "והאמת, כי הנסיון הזה כדי להראות לבני העולם אהבת אברהם השלמה לא-ל, ולא נעשה לאותם הדורות, אלא לדורות הבאים שייראו עד היכן הגיעה אהבת אברהם לא-ל".

המלבי"ם (1809-1879) קובל על אברהם, וטוען:

היה עליו לדעת האמת, שה' אמר לו לשון שיטעה בו, שיצחק עצמו יוקרב לעולה,

בפרשתנו נושאים רבים ומלאי תוכן, ובהם שאלות רבות ומהדהדות בבעיות של מוסר, צדק ומשפט. אנו ננסה לעיין בנושא החידתי מכול, שנידון כבר פעמים רבות; סיפור העקדה הנושא בחובו קושיות וקשיים, ואחד מהם הוא הנסיון: "וְהֵאָּ-לֵהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" (בר' כב:א). המדרש מגדיר זאת: "ה' צָדִיק יִבְחֶן" (תה' יא:ה) זה אברהם... (ב"ר נה, ג). על ניסיון זה רבו הדעות; מה מטרתו ומה הוא בא ללמדנו, והרמב"ם כותב: "עניין הנסיון הוא מן הקושיות הגדולות ביותר" (ראו להלן). בכמה מדרשים יש ביקורת, לעיתים אף ביקורת קשה כלפי ה' ואברהם, ובחלק מהם מופיע השטן. מי הוא השטן? לשאלה זו כמה תשובות. המדרש הבא מתאר איך עלה רעיון העקדה:

"וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", מאי אחר? אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא: אחר דבריו של שטן. דכתיב: 'ויגדל הילד ויגמל'... אמר שטן לפני הקב"ה, רבש"ע, זקן זה חננתו בן למאה שנה, מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד, או גוזל אחד להקריב לפניך? אמר לו... אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו. מיד

"וְהֵאָּ-לֵהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" (סנה' פט ע"ב). ריש לקיש אומר (בהקשר אחר): "הוא שטן הוא יצר הרע" (ב"ב טז ע"א), ובהמשך הגמרא מצוטט הפסוק "יִצְרָר מִחֻשְׁבֵּת לְבוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם" (בר' ו:ה). נחמה לייבוביץ' כותבת על מדרש אחר: "אותו שטן בדמות זקן אינו אלא קול לבו (מחשבותיו) של אברהם ההומה בו באותם שלושה ימים. ספקותיו קמים ומתייצבים לעומתו ומשמיעים קולם – קול השטן".¹ ניתן אולי לומר שיש כאן מעין משוואה: שטן = יצר הרע = מחשבות.

1 עיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ט, עמ' 138.
2 על הרהורים במשמעות ספקות ראו במסכת יומא סז ע"ב, וכן ראו במאמרי "הרשות להרהר", דף שבועי לפרשת חוקת תשע"ב (מס' 973).

* בנימין סלנט, קיבוץ סעד.

אברהם. רש"י: "אע"פ שציוויתי לו, מעולם לא עלתה על ליבי לשחוט את בנו, אלא לנסותו". כך פירושו גם על בר' כב:ב: "וְהֵעֵלָהּ שָׁם לְעֹלָה... לא אמר לו שחטוה לפי שלא היה חפץ הקב"ה... אלא להעלותו להר, לעשותו עולה".

בדברי הוגים בני זמננו נמצא כיוונים שונים. צוריאל אדמנית כותב: "מכל הספקות האלה מתקרבת אלינו הדרך הפרשנית השנייה הנרמזת מדברי חז"ל. לפי דרך זאת, לא היה הניסיון אם אברהם יהיה מוכן להקריב את בנו, כי אם בנכונותו לוותר על ההקרבה. כי הריגת אדם בכל מקום ובכל הנסיבות היא איסור של "ייהרג ואל יעבור", ולא כל שכן הריגת הבן! כל מחשבה של הקרבת יצחק היא אבסורד אמונתי! 4

דברים דומים כתבה הסופרת שולמית הראבן: 5 "אברהם נוסה: הינהג מנהג אלילי – או יהיה המונותאיסט האמיתי הראשון שיתנגד לקורבן אדם. הוא לא עמד בניסיון, ערך חיי הבן עוד לא הומחש".

יש מדרשים שבהם השטן מייצג דרך פרשנית דומה. על הפסוק מאיוב "הֲנִסָּה דָּבָר אֶלְיָךְ תִּלְאָה" (ד:ב) כתוב:

נאמר הפסוק הזה כנגד אברהם אבינו, שבשעה שאמר לו הקב"ה שחוט בנך והעלהו לפני, מיד קיבל עליו והלך לשחטו. קדמו השטן לדרך ואמר לו זקן, לאיזה מקום אתה הולך? א"ל אני בתומי הולך לעשות רצון אבי שבשמים. א"ל זקן שכמותך יטעה בכך, לא אמר לך אלא להטעותך ולהלאותך, הרי כתיב בתורה 'שופך דם האדם באדם דמו ישפך', ואתה טועה והולך לשחוט את בנך? (המדרש הגדול, תו"ש).

סרן קירקגור (1813-1855) הפילוסוף הדני הידוע כתב ספר על רעיון העקדה, 6 ושם הוא כותב: "גדולתו של אברהם, מתבטאת באמונתו באבסורד" (עמ' 19).

הרב עופרן כותב בספרו "תורה של הנפש": 7 "פרשות רבות בתורה מעוררות בנפשו של הקורא המודרני קושיות מוסריות קשות ונכבדות", כגון: פרשת סוטה, פרשת אשת יפת תואר, ועקדת יצחק. הוא מוסיף שיש להבין

4 ראו מאמרו על העקדה, עמודים תשל"ה, עמ' 9.
5 במאמר: "הניסיון", שדמות, קיץ תשל"ה, עמ' 31.
6 הספר תורגם לעברית בשם: חיל ורעדה.
7 2018, בפרק מיוחד העוסק בהבנת הקושי המוסרי שבפקדה, עמ' 187 – 199.

והוא לא חקר כלל ולא העמיק בדברים... אמנם, אם היה אברהם מדקדק היטב היה מבין שלא כיוון ה' כלל שיצחק יהיה לעולה. "וְשָׂמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בר' יח:ט). לא כן מצווה זו שהיא נגד שכלו, כי אין תועבה גדולה בעיני ה' משפיכת דם שהיא נגד השכל ונגד דרכי ה' הטובים.

לעומת שני פרשנים אלו ישנן דעות שונות ומגוונות אצל פרשנים אחרים.

הרמב"ם (1135/8-1204) מביע דעה חד משמעית: "עניין הניסיון... הוא מן הקושיות הגדולות ביותר בתורה במיוחד פרשת העקדה, אשר אין יודע אותה אלא הא-ל ושניהם" (אברהם ויצחק). ובהמשך, לאחר שפירט את הקושיות, הוא מציע פתרון: "והנה אני אפתור לך את כל הקשיים האלה. דע שכל ניסיון המופיע בתורה מטרתו ומשמעותו רק שידעו האנשים מה ראוי להם לעשות, או במה הם חייבים להאמין". בהמשך הרמב"ם מסביר את משמעות הניסיון, ומביא דוגמאות. 3

הרמב"ן (1194-1270) סובר שגם במעשה הניסיון, עדיין יש בידי המנוסה בחירה חופשית, וכך הוא כותב:

"עניין הניסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו. אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה, (וזוה) יקרא ניסיון מצד המנוסה".

הרב סולובייצ'ק (1903-1993) כותב בספרו "ימי זיכרון" על 'סוד העקדה' ועל חידת הניסיון הזה:

רבש"ע לא נזקק לניסיון העקדה כדי לדעת את מסירות נפשו, אמונתו ואהבתו של אברהם אבינו את הבורא, אלא שלאברהם תהיה הכרה עצמית וידיעה עצמית, הנחוצות כדי להנחיל לבניו אחריו... ניסיון העקדה היה דרוש רק לאברהם ויצחק (שם עמ' 224-225).

לא עלתה על לבי – גישה שונה באה לומר, שמראש לא הייתה כלל כוונה שאברהם ישחט את יצחק, אלא לנסותו בלבד. במסכת תענית (כד ע"א) מדובר על שלושה ששאלו שלא כהוגן: "אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל לִבִּי" (יר' יט:ה), **ולא עלתה על לבי** – זה יצחק בן

3 וראו שם עוד, מו"נ, חלק שלישי, פרק כ"ד. עמ' 504, במהדורת מ. שוורץ.

הם הדברים, המאורעות הנפשיים הנפלאים, אשר עברו על האב הקדוש במשך הזמן של שלשת ימי ההליכה". ולבסוף, כאשר בא הצו: "אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה", הרב מגלה את צפונות ליבו של אברהם: "הצווי המוחלט, בין מצד הצדק להימנע מרשע של שפיכות דמים, בין מצד הטבע להינזר מכל דבר הפוגע ברגשי האב, המלאים אהבה לבנו חמודו, הוא קיים בעינינו".

לסיכום: כשנשמעת הבטחתו של אברהם "וְנִשְׁוֹבָה אֲלֵיכֶם", ייתכן לומר שהבין, אולי בתת תודעתו, שמדובר בניסיון. הוא זכר גם את ההבטחה: "כִּי בְיָצֵחְךָ יִקְרָא לְךָ זֶרַע" (שם:יב), אך שיתף פעולה למען המטרה: "אל תשלח ידך אל הנער", שאכן באה ללמדנו שאין קורבן אדם ביהדות.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

אותן בהקשרן למקובל בעולם העתיק, כמתואר בספר דברים: "לא תלמד לעשות פְּתוּעַבַת הַגּוֹיִם הֵהֵם. לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בְּאֶשׁ" (יח:ט-י). הרב עופרן מביא את פירושו של ר' יוסף אבן כספי על פרשת העקדה: "כי כן מנהג האומות כולם אז... כי זה החולי הקשה (הקרבת בנים) עמדה התורה לרפאותה מבאי הדורות ההם מבני עמנו".⁸ הרב עופרן מסביר שלדעת אבן כספי, ניסיונו העיקרי של אברהם לא היה אם יסכים להקריב את בנו, אלא אם יישמע לציווי שלא לשחוט את בנו. והוא מוסיף: "התורה מחדשת לנו כי הקב"ה אינו חפץ בקורבנות אדם. בניגוד לכל האלילים הקדמונים הוא מצוה את המאמין בו: 'אל תשלח את ידך אל הנער'.⁹

נתנבא שישובו שניהם

בסיפור הליכתם של אברהם ויצחק הכתוב מדגיש שהייתה הסכמה ביניהם: "וְאָנֹכִי וְהַנֶּעֶר נִלְכָּה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁוֹבָה אֲלֵיכֶם" (בר' כב:ה); "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" (שם:ו); ופעם נוספת: "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" (שם:ח). תרגום יונתן (מתורגם): "וילכו שניהם בלב שלם כאחד". רש"י: "בלב שוה". הביטוי "וְנִשְׁוֹבָה אֲלֵיכֶם" יש בו משמעות רבה; מעין הבטחה, ואכן כך המדרש: "ואיסתייעא מילתא דהדור תרווייהו" (מועד קטן יח ע"א); "בשרו שהוא חוזר מהר המוריה בשלום" (ב"ר נו). ורש"י מסכם: "נתנבא שישובו שניהם".

הרא"ה בספרו "עולת ראייה" (פירוש על סדר התפילה) נותן ביטוי נרחב לסיפור העקדה, בהתפעלות ובמילים של רוממות: "זהו המפעל הנצחי, אשר עדי עד יעמוד לנס עולם" (עמ' פד); "המאורע הנורא הזה, הנותן צורה מפליאה ומאירה לכל היקום" (עמ' פה). ועל הצו "וְהִעֲלֵהוּ שֵׁם לְעֹלָה" הרב כותב: "כאן הגיע אור הקודש של הניסיון למדרגתו הגבוהה והנפלאה". לעומת זאת, על הפסוק: "וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמְּקוֹם" (שם:ג) מלמדנו הרב, שאכן הצו אינו בגדר הטבע האנושי:

לא בכפיפות קומה ולא בכשלון כח הלך הישיש הקדוש הזה, לקראת העובדה המפליאה הזאת, שהיא ההיפוך מכל ארחות טבע נפשו של האדם, כ"א בקימה, במלא הקומה ואזירת החיל. על הרהוריו של אברהם בעת הליכתו במשך שלושת הימים הרב כותב: "סתומים וחתומים

8 מצרף כסף, בראשית כ"ב.

9 שם עמ' 194.